

CORNELIS VERHOEVEN

Cornelis Verhoeven, *Een velijnen blad. Essays over aandacht en achterdocht*. Baarn. Ambo, & Schoten. Westland, 1989, 173 blz., Hfl. 32, 50 — ISBN 90 263 09791

Naargelang het curriculum van Cornelis Verhoeven langer wordt, wordt op de achterflap van zijn boeken de biografische notitie korter : de laureaat van de P.C. Hooftprijs in 1979, de auteur van een dertigtal boeken en de vertaler van Plato, Aristoteles, Cicero en Seneca, is nu volgens het jongste boek alleen nog 'hoogleraar in de wijsbegeerte aan de Universiteit van Amsterdam'. Misschien hoort het zo wel als men aan een universiteit of hogeschool professor is : het is vanzelfsprekend dat men gepromoveerd is en dat men in zijn vakgebied een en ander heeft gepubliceerd. Men moet dat dus niet meer vertellen. Stel dat iemand zou laten zeggen : hoogleraar, vele jaren geleden of helemaal niet gepromoveerd, zonder noemenswaardige publicaties. Dat zou al te bescheiden zijn; misschien zelfs een arrogante bescheidenheid die men eerder in een van de Engelse colleges zou kunnen verwachten. Maar in alle ernst : mag men van een hoogleraar niet verwachten dat hij nu juist in zijn vakgebied niet bescheiden is ? Helaas gebeurt zo vaak het tegendeel : onbescheiden in alles, maar al te bescheiden in het eigen vakgebied, waarin men niets (meer) te vertellen heeft. Bijgevolg vergooit men zich in bestuursaangelegenheden of wordt men een politieke of ideologische profet.

Verhoeven is een echte hoogleraar en bijgevolg publiceert hij met de regelmaat van een klok het resultaat van zijn werkzaamheden. Dat is vanzelfsprekend en dat moet dan ook niet meer bij zijn curriculum worden vermeld; dit is een evidentie die aan elke bescheidenheid vooraf gaat. Zijn nieuwste boek verzamelt hoofdzakelijk 'overpeinzingen' waartoe de auteur bij de ene of de andere aangelegenheid of aanleiding werd uitgenodigd : een studiedag, een symposium of een themanummer van een wijsgerig tijdschrift. Aangezien de auteur een welbepaalde lijn in zijn onderzoek volgt, zit er dan ook eenheid in zijn 'Vorträge und Aufsätze'. Enkele essays — waarvan er een in de herfst van 1988 al in *De Uil van Minerva* is verschenen — hebben gedichten als uitgangspunt, andere blijven stilstaan bij een thematisch begrip zoals 'Alètheia' of de waarheid, alledaagsheid (voor Verhoeven wel een geliefkoosd thema), 'Aidoos' en 'Eroos', crisis en cultuur. Steeds opnieuw is hier ook de filoloog Verhoeven aan het werk, die micrologisch bepaalde termen en woorden met verfijnde vingers aftast om ze dan monkelend te smaken. Maar gelukkig blijft hij niet bij het wriemelen aan de woorden, er volgen immers ook algemenere beschouwingen die soms wel op een credo lijken, zoals : "De zaak van de filosofie blijft ondergeschikt aan de waarheid of werkelijkheid en zelfs het beginsel van tegenspraak mag niet als een eis aan de waarheid worden uitgelegd. Het staat de waarheid als het ware vrij een tegenspraak te bevatten. Feiten hebben het laatste woord en verdragen verder geen filosofische bemoeiing, hoe vreemd en anarchistisch zij op het eerste oog ook mogen zijn. De waarheid is, in haar eenvoudige, pre-filosofische gedaante, de werkelijkheid die ons niet mag ontgaan, die wij moeten onthouden zoals zij zich voordoet en waarin wij niet intellectueel mogen ingrijpen. Uit naam van de waarachtigheid moeten wij ons daartegenover passief gedragen en, zoals Aristoteles zegt, de verschijnselen volgen" (blz. 50).

Deze bundel bevat ook een mooie *hommage* aan de in 1986 overleden filosoof Theo van Velthoven, tot op het einde van zijn leven bijzonder hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam met als leeropdracht 'Betrekkingen tussen Christendom en wijsbegeerte'. Na zijn overlijden heeft de Radboudstichting bij Kok-Agora een bundel

essays van Van Velthoven uitgegeven : *De intersubjectiviteit van het zijn* (Kampen, 1988) en juist dit boek is voor Verhoeven de gelegenheid geworden om andermaal met zijn gestorven vriend te 'discussieren'. Het is een subtiel opstel met een delicate titel geworden : 'De hachelijkheid van het geven'. Maar niet alleen het geven komt hier ter sprake, ook het gegeven zijn, of minder prozaïsch, de eigen 'creatuurlijkheid' is hier een thema ter overweging en dat elders in de filosofie zo weinig aan bod komt. Verhoeven schrijft dat hij wat moeite heeft met de voorstelling van iemand die hem het bestaan geeft, "want ik zou dan iets in ontvangst moeten nemen op het moment zelf dat ik begon te bestaan" (blz. 77). Dit belet echter niet dat hij zijn bestaan als een geschenk kan ervaren. Dan is het woord 'creatuurlijk' hem wel dierbaar : "Er klinkt in die benaming iets van een deemoedig besef mee dat mensen afhankelijke wezens zijn, die hun bestaan niet aan zichzelf te danken hebben en die zelfs in de superieure rol van gevers niet kunnen beslissen wat er in werkelijkheid gebeurt en wat het effect zal zijn van hun willen, zodra zij daarvoor afhankelijk zijn van een situatie die zij niet eigenmachtig kunnen bepalen, noch voor zichzelf noch voor anderen".

Een treffend staaltje van achterdocht is het opstel 'Een zwervende ziel'. Ik vroeg me eerst af wat een thema als reïncarnatie in deze bundel komt doen, maar tijdens de lectuur van de sceptische behandeling van het onderwerp is me duidelijk geworden waar het Verhoeven uiteindelijk om te doen was : kritische reflectie op de eigen activistische bedenkingen. Volgend citaat maakt een en ander duidelijk : "Een theorie of een geloof kan een middel zijn om iets te zien wat we anders niet zouden zien, maar ook een beletsel om iets te zien wat wij anders wel zouden zien. In dat geval zouden we eerder van een dogma moeten spreken. En dogma's kunnen tot scherpzinnige argumenten leiden, maar niet tot verrassende inzichten. Niettemin heeft de fysische werkelijkheid daarbuiten hier geen boodschap aan. Het is nogal primitief te denken dat die bepaald wordt door wat wij geloven of wat wij logisch en noodzakelijk vinden. We kunnen — en dat is voor mij bijna een geloofspunt — moeilijk aannemen dat iets bestaat omdat wij het willen of omdat wij denken dat het moet bestaan. De kosmos is niet altijd bereid mee te werken aan onze dromen" (blz. 82-83). Dat klinkt niet erg avontuurlijk en voor sommigen zal dit zelfs conservatief en reactionnair klinken. *So what ?* Zijn deze klanken niet vrediger dan het gebral van de hemelbestormers die *en passant* voor zoveel dood en vernieling hebben gezorgd ? Verhoevens denken is nogal vredig, terzijde van het gewoel, en de lezer moet een rustig moment uitkiezen — zeker niet gehaast of ongeduldig doornemen — om bij het lezen ook na te denken over hetgeen er ter sprake komt. Op die manier leest en schrijft hij trouwens ook en voelt hij zich thuis in het denken van iemand als Heidegger, die hij zonder enige reserve de grootste filosoof van de jongste eeuw noemt, "ook al omdat hij het meest bereid is de geschiedenis van een autonome, eigenmachtige filosofie af te breken" (blz. 44).

Een velijnen blad, de titel van deze bundel is aan een vers van J.H. Leopold ontleend, is dus andermaal een uitnodiging tot het overwegen van wat het belangrijkste is geworden. Om het even of Cornelis Verhoeven over reïncarnatie schrijft of over de betekenis van de crisis van de cultuur, steeds herinnert hij de lezer eraan dat hij het wezenlijke niet uit het oog mag verliezen en dat hij bovendien dit wezenlijke niet zo maar in de hand heeft. De bundel bevat ook een artikel over tweede-kansonderwijs, 'Aanleren en afleren', en ook hier wijst de auteur erop dat het essentiële zo gemakkelijk door allerlei andere — letterlijk bijkomstige — motieven wordt doorkruist : "Nog steeds is het onderwijs ingeklemd in een heel complex van frasen en moralismen die niet voortkomen uit intellectuele interesse, maar van buitenaf worden ingegeven door allerlei overwegingen in verband met gehoorzaamheid, met carrière en concurrentie, met de

opbouw van een krachtige persoonlijkheid, enzovoort. De talloze nevenmotieven verstikken het hoofdmotief en maken daar iets bijkomstigs van" (blz. 104). De beleidsverantwoordelijken schijnen met het maken van het juiste onderscheid het meest last te hebben. In dit verband wil ik toch een wat langer, maar heel treffend fragment uit het genoemde opstel citeren : "Nu zou ik tot slot nog graag iets aardigs willen zeggen over onze overheid en haar niet aflatende zorg voor het onderwijs in al zijn vormen. Jammer genoeg kan ik niets vinden. De zorg voor onderwijs en wetenschap blijkt zich af te spelen op een heel ander niveau, om niet te zeggen in een heel ander heelal, dan onderwijs en wetenschap zelf. En met de kunst is het al niet anders. Bestuurders lijken niet geïnspireerd te worden door wat zij besturen; en misschien hoeft dat ook niet. Zij worden geïnspireerd door iets anders dan intellectuele passie. Zij interesseren zich meer voor het maatschappelijk effect van de kennis dan voor de kennis zelf of zij beheren een winkel en het kan hen niets schelen wat daar verkocht wordt" (blz. 113-114). Dat is een citaat waarmee men de beleidsverantwoordelijken om de haverklap om de oren moet slaan !

Tot het werk van Cornelis Verhoeven behoort ook de heel recente vertaling van een deel uit Aristoteles' *Metaphysica*, namelijk het zogenoemde twaalfde boek, *Lambda*. Het is een heel fraaie uitgave geworden : *hardcover*, ingebonden. Na een woord vooraf, een uitvoerige inleiding en een overzicht van de inhoud van de tekst, komt Verhoevens vertaling van het deel uit de *Metaphysica* dat zelf uit tien hoofdstukken bestaat en waarop de vertaler dan een heel systematische commentaar laat volgen. Boek *Lambda* heeft hier de titel *Het opperwezen* meegekregen. De keuze van de titel is mede bepaald "door de voorkeur voor onzijdige aanduidingen die Aristoteles zelf bij de bespreking van het onbewogen bewegende aan de dag legt. Daar komt nog bij dat dit Nederlands woord afstandelijk, achttiende eeuws en deïstisch genoeg klinkt om ermee aan te geven dat hier niet een aanbeden en gebiedende god, maar de god van de filosofen bedoeld wordt" (uit het woord vooraf van *Het opperwezen. Metaphysica Lambda*. Baarn. Ambo (klassiek), & Schoten. Westland, 1989, 123 blz., Hfl. 29,50 — ISBN 90 263 0975 9).

Jacques DE VISSCHER

FENOMENOLOGIE EN DE UTRECHTSE SCHOOL

Peter Heij, *Wat hen bewoog. Briefwisseling tussen F.J.J. Buytendijk en J.H. van den Berg*. Nijkerk. Callenbach, & Schoten, Westland, 1989, 194 blz., Hfl. 17, 90 — ISBN 90 266 0217 0

Men realiseert zich in Nederland soms te weinig welke boeiende figuren de voorbije decennia een stempel op het geestesleven hebben gedrukt. In de geschiedeniswetenschap heeft men er opvallende vertegenwoordigers gekend zoals Jan Romein, J. Presser, P.J. Bouman, P. Geyl en uiteraard ook Johan Huizinga — mensen met een ruime culturele bagage. Nederland heeft ook enkele voorbeeldige psychiaters gehad die tegelijk auteurs waren die iets te vertellen hadden; hierbij moet men onmiddellijk aan Carp en Rümke denken. Voor de psychologische antropologie is F.J.J. Buytendijk (1887-1974) heel belangrijk. Tot op hoge leeftijd is hij heel actief geweest, hij heeft echt een